

Congo, een geschiedenis

David Van Reybrouck

De Bezige Bij
Amsterdam, 2010

The monograph *Congo, a history* was written on the occasion of the 50th anniversary of Congolese independence. The author's main point of departure was to search for the local perspective, in an attempt to avoid as far as possible a Eurocentric approach. And indeed, throughout this book we are confronted with the life stories of a great many Congolese citizens. Some of them have met key figures from the national history of Congo, others have contributed fundamentally to certain political or economic developments in Congo, or have travelled to far off countries; whatever their role it is clear that each, in his/her own personal way, has been meaningful to the history of Congo. On the basis of these personal life stories Van Reybrouck has succeeded in giving us insight into the history of an extremely diverse and complex country – diverse and complex on a geographical and biological level, as well as on socio-economic, linguistic and political levels. The first chapter of the book starts with the advent of Stanley in Congo, though in the introduction the author also pays attention to the earlier history – indicating the author's appreciation that Congolese history (with all its evolutions and dynamics) started much earlier than the 1870s. The book itself is composed of fifteen chapters, all focusing on central events or developments in Congolese history. Throughout we are confronted with an incredible amount of historical facts, dates and socio-economic, political and cultural information about Congo. It is therefore impossible to give a brief overview of the content of this book. Instead, this review develops three particularly striking topics: the fact that Van Reybrouck puts the term *tribalism* into perspective (a sentiment that was artificially created and that has always been stimulated when a group feels in danger or threatened); the way in which the author describes the rule of Mobutu (with the corruption, repression and economic recession that characterised this dictatorship); and the extraordinary present day links and collaborations between Congo and China. This is indeed a book that touches upon many aspects of Congolese society, mostly from the perspective of the individual Congolese citizens. It shows these citizens as victims of war, corruption and of the struggle for power between east and west. But it also portrays a people who possess an impressive capacity for perseverance, creativity and solidarity. This book is a must for anyone who wants to understand Congo today (with its interpersonal relations, the burdens inherited from the past, and the hope for the future). This is an impressive piece of work, which also helps Belgians to reflect on their own relation with Central-Africa.

De monografie *Congo* werd geschreven ter gelegenheid van de 50ste verjaardag van de Congolese onafhankelijkheid. Het belangrijkste uitgangspunt van auteur Van Reybrouck was op zoek gaan naar het lokale perspectief, of “de diversiteit van lokale perspectieven” (p.13), in een poging zoveel mogelijk komaf te maken met het onvermijdelijke eurocentrisme. Getrouw aan dit uitgangspunt volgen we doorheen dit boek het levensverhaal van een groot aantal Congolezen, zoals de 126 jaar oude Papa Nkasi in Kinshasa; Disasi Makuló, die als jongetje meegenomen werd door Stanley; de journalist Jamais Kolonga,

die de verslaggeving deed van de onafhankelijkheidsceremonie op 30 juni 1960; of Régine Mutijima die in 1991 als militante van de *société civile* deelnam aan de Nationale Soevereine Conferentie. De ene heeft een indrukwekkender levensloop gehad, meer beroemdheden ontmoet, of verder gereisd dan de andere, maar allemaal hebben ze op hun eigen manier bijgedragen tot de geschiedenis van hun land. Aan de hand van persoonlijke verhalen is Van Reybrouck er inderdaad in geslaagd een op het eerste gezicht onmogelijke taak te volbrengen: een overzicht bieden van de geschiedenis van een kolossaal land – kolossaal in de breedste zin van het woord, want zowel op geografisch, biologisch, sociaal, taalkundig en politiek vlak is Congo een land dat getuigt van een bijna onoverzichtelijke diversiteit. Dit onmetelijke land, met een spectaculaire biodiversiteit, een 300-tal etnische groepen en bijna evenveel talen en culturen, vertoont één opvallende geografische samenhang: het valt bijna volledig samen met het stroombekken van de Congo-rivier. Doorheen heel het boek wordt dan ook voortdurend verwezen naar *le fleuve*, de rivier als baken van herkenning, als referentiepunt, als transportmiddel; de rivier die centraal lijkt te staan in het bewustzijn en de identiteit van vele Congolezen.

Het eerste hoofdstuk van dit boek begint met de komst van Stanley in Congo, in de jaren 1870. Dat is ongeveer de periode tot waar de mondelinge herinneringen teruggaan van de mensen met wie Van Reybrouck gesproken heeft. In de inleiding van zijn boek behoedt de auteur zich echter voor de tendens om de Afrikaanse geschiedenis te laten aanvangen met de komst van de blanken. Hij onderneemt dan toch een poging om de verre voorgeschiedenis van Congo te beschrijven – en dit wel op een zeer originele manier: aan de hand van vijf ‘snapshots’ zoomt hij dieper in op het leven van een 12-jarige jongen en die jongen laat hij leven in verschillende tijdperiodes en in verschillende streken van Congo. Deze vijf impressies van het leven van een jongen in Congo vormen dan het startpunt voor de ‘gedocumenteerde’ geschiedenis van Congo. Vanaf dan beschrijft Van Reybrouck chronologisch de geschiedenis van Congo, in 15 hoofdstukken die elk op hun beurt toonaangevende sleutelmomenten of evoluties uit de Congolese geschiedenis weergeven. In elk van deze hoofdstukken wordt een hallucinante hoeveelheid gegevens, data, cijfermateriaal en socio-politieke, culturele of economische informatie meegegeven. Het is daarom ook onmogelijk een bevattelijk inhoudelijk overzicht te bieden van deze hoofdstukken. In deze bespreking zal ik me dus beperken tot het schetsen van drie aspecten van dit boek die me bijgebleven zijn of die een diepe indruk op me hebben gemaakt.

Doorheen deze monografie is me opgevallen dat Van Reybrouck het ‘stammenbewustzijn’ of het ‘tribalisme’ in Congo erg relativeert. Al in de inleiding schrijft hij dat etnisch bewustzijn bij de Congolezen een relatief begrip is. De mate waarin belang gehecht wordt aan de etnische identiteit varieert enorm van persoon tot persoon en hangt nauw samen met factoren als leeftijd, woonplaats, opleidingsniveau en leefomstandigheden. In Hoofdstuk 3 beschrijft de auteur hoe de etnografen vanaf het begin van de 20ste eeuw hun licht mochten laten schijnen over Congo. Zij waren het die de bevolking opdeelden in etnieën: “onscheidbare blokken, elk met hun eigen identiteit, volksaard en gebruiken” (p. 125). Het indelen van mensen in onveranderlijke en op zichzelf staande gehelen – de

zogenaamde 'stammen' – ging voorbij aan eeuwen van vermenging, samenwerking en uitwisseling tussen verschillende bevolkingsgroepen. Voortaan bestond Congo uit een kaart met vakjes, elk met zijn eigen 'stam'. Alles werd netjes neergeschreven in de *Collection des Monographies ethnographiques* (1907-1914), waarin elke bevolkingsgroep gekarakteriseerd werd aan de hand van bepaalde kenmerken. Die kenmerken omvatten niet alleen talen, gebruiken en woonplaatsen, maar ook karakterbeschrijvingen, zoals 'de Bakango zijn moedig', 'de Babua zijn niet respectvol'. Die stereotypen werden vastgelegd en ook doorgegeven aan de kinderen in de missiescholen, waar men leerde dat Congo uit stammen bestond, ieder met een eigen territorium en eigen gebruiken. Verderop in het boek komt Van Reybrouck geregeld terug op dit geconstrueerde en in *se* dus artificiële 'tribalisme'. Hij beschrijft hoe die groepsgeest een fluctuerend begrip is, dat meer uitgesproken wordt naarmate de groep meer bedreigd wordt. Nergens wordt dat geconstrueerde stammenbewustzijn beter geïllustreerd dan in Oost-Congo. Van Reybrouck beschrijft bvb. het conflict tussen de Hema en de Lendu, die elkaar in 2003 uitmoordden in Ituri. Wat vaak als etnisch geweld omschreven wordt, was in feite een logisch gevolg van grondschaarste, overbevolking en de strijd om grondstoffen, gevoed vanuit de buurlanden (p. 495). Dit relativeren van het tribalisme lijkt mij een van de belangrijkste elementen uit dit boek en een inzicht dat westerlingen in gedachten zouden kunnen houden bij de benadering van een heleboel conflicten in Afrika.

Een tweede aspect dat mij aangegrepen heeft is het relaas over hoe één man (weliswaar met de hulp van een paar bondgenoten) erin is geslaagd een land met ongelofelijk veel mogelijkheden naar de ondergang te leiden. Vanzelfsprekend gaat het hier over Joseph Désiré Mobutu. Het eerste decennium van Mobutu's heerschappij, tussen 1965 en 1975, waren jaren van hoop, verwachting en heropleving (p. 355). Vanaf midden jaren '70 kreeg Congo echter te kampen met een ineenstorting van de koperprijzen, waardoor het land in een economische recessie terecht kwam. De schuldenlast steeg exuberant, het bnp zakte elk jaar met enkele procenten en men had af te rekenen met een jaarlijkse inflatie van maar liefst 60%. In eerste instantie verleenden Westerse en Japanse banken leningen aan Mobutu en vanaf 1975 sprong het Internationaal Muntfonds (IMF) bij met noodkredieten. Veel leverden die stabiliteitsplannen, overbruggingskredieten en kapitaalinjecties niet op; tegen 1990 was de totale schuld van het land opgelopen tot tien miljard dollar en pas toen ging de geldkraan dicht (p. 398). De grootste oorzaak was dat Mobutu de kredieten niet gebruikte om te investeren in zijn land. In de plaats daarvan werd het geld verduisterd door Mobutu en zijn familie (naar schatting 200 miljoen dollar tussen 1977-1979), het werd uitgegeven aan prestigeprojecten en het was broodnodig om getrouwen (politici, militairen, ambtenaren) om te kopen. Mobutu kocht luxueuze kastelen op in Europa, hij liet in Gbadolite een paleis bouwen en hij gaf zijn medewerkers constant cadeaus om zijn populariteit veilig te stellen – ministerposten en directiefuncties bij overheidsbedrijven waren zijn geliefkoosde geschenken.

Al in 1978 schreef de Duitse bankier Blumenthal een rapport voor het IMF waarin hij stelde dat *the presidency* de grootste hindernis vormde voor een heropbloei van de economie en een terugbetaling van de schulden. Vanuit het Westen besloot men Mobutu echter

op zijn troon te laten zitten; voor de Fransen was hij een culturele bondgenoot en voor de Amerikanen een bondgenoot in de strijd tegen het communisme. Van Reybrouck vat de houding van de CIA op een veelzeggende manier samen: “Mobutu is a bastard, but at least he is our bastard, redeneerde de CIA” (p. 399).

De maatregelen van het IMF zorgden er bovendien voor dat het aantal ambtenaren werd teruggeschroefd (met als gevolg een grotere werkloosheid) en dat investeringen in onderwijs en gezondheidszorg terugliepen (met als gevolg dat de allerarmsten zich geen scholing en medische zorgen meer konden veroorloven en dat de kindersterfte toenam). De buitenlandse handel ging achteruit omdat er geen wegen waren; Congo werd dus steeds afhankelijker van de import. Dankzij zijn omkooppraktijken, zijn Westerse vrienden en een tomeloze repressie kon Mobutu in het zadel blijven tot in 1997.

Tot slot is me ook het einde van het boek, en meer bepaald de uiteenzettingen over de relatie met China, bijgebleven. China speelde al in de jaren 1890 een rol in Congo, want het waren Chinese arbeiders die aan de spoorlijn tussen Matadi en Kinshasa werkten. In de 21ste eeuw nam de Chinese invloed in Congo echter andere dimensies aan. Zo werd er in 2007 een reusachtige overeenkomst gesloten tussen Congo en China, waarbij China voor negen miljard dollar ging investeren in Congo, in ruil voor een gigantische ontginning van koper en kobalt in Katanga. Het meest fascinerende onderdeel van de nieuwe contacten tussen Congo en China zijn echter de individuele Congolese handelaars die vandaag de dag hun geluk gaan beproeven in de industriestad Guangzhou. Van Reybrouck praat met enkele vrouwelijke gelukzoekers die een paar keer per jaar met lege handen naar China vertrekken om zwaar bepakt terug te komen. Zij verkopen de Chinese spullen (schoenen, borden, computers) op de informele markt in Congo en sommigen hebben het zelfs al zo ver gebracht dat ze containers van Guangzhou naar Boma kunnen sturen. Westerse grootmachten en het IMF schreeuwden moord en brand over deze vorm van neokolonialisme. De belangrijkste achterliggende reden was echter dat zij bang waren hun invloed kwijt te geraken in Centraal-Afrika. Men kan inderdaad kritiek hebben op deze nieuwe vormen van samenwerking: China palmt een groot deel van de Congolese markt in en het drijft handel met Congo zonder voorwaarden te stellen inzake mensenrechten of duurzaamheid. Congo heeft echter nood aan investeerders en dan vooral investeerders die zich bekommeren om het wegennet, ziekenhuizen en scholen. Daarenboven biedt de Chinese markt ook kansen aan jonge – vaak vrouwelijke – ondernemers, wat misschien een nieuwe impuls kan betekenen voor de economie van het land.

Bij het lezen van dit boek wisselen gevoelens van afschuw (bvb over de verkrachtingspraktijken van gedroegerde soldaten in Oost-Congo) af met een gevoel van hilariteit (bvb over de bier-oorlog tussen de popmuzikanten Mpiana en Werrason in de jaren 2000). *Congo, een geschiedenis* is een boek dat alle aspecten van de samenleving aanraakt – van religie, over sport en muziek, tot politiek en economie – en dat zoveel mogelijk vanuit het standpunt van de individuele Congolees. Aan de hand van verhalen van mensen leren we dit immense land beter begrijpen en dat is de grote verdienste van dit boek. Dit is een evenwichtig boek, waar in de eerste plaats de Congolese burger centraal staat, de mens als slachtoffer van corruptie, van getouwtrek en machtsspelletjes tussen grootmachten,

van oorlog en vernedering; maar ook de mens die creatief is, die getuigt van doorzettingsvermogen en die zich inzet voor zijn medemens.

Dit boek is een must voor iedereen die het huidige Congo beter wil leren begrijpen: de intermenselijke verhoudingen (hoe kijken we bvb aan tegen het 'tribalisme'), de last die men meedraagt uit het verleden (Mobutisme en de rol van het westen) en de hoop voor de toekomst (onder andere de relatie met Azië). Een indrukwekkend werk dat ons als Belgen ook zeker laat nadenken over onze eigen verhouding tot Centraal-Afrika.

Annelies Verdoolaeye

Vakgroep Afrikaanse Talen en Culturen, Universiteit Gent